

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Український Науково-методичний центр практичної
психології та соціальної роботи АПН України
Українська Асоціація соціальних педагогів та
спеціалістів із соціальної роботи
Християнський Дитячий Фонд

**Тернопільський державний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка**

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ ПРАКТИЧНОГО
ПСИХОЛОГА І СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА
В УМОВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

*МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ*

27-28 ЛЮТОГО

**ТЕРНОПІЛЬ
2003**

дискусії підводиться підсумок про те, що більшість конфліктів мають одночасно і конструктивну і деструктивну функції. У такій формі проводиться обговорення інших дискусійних питань.

Також в процесі роботи застосовуються різноманітні вправи, спрямовані на поглиблення розуміння себе, на осмислення ролей, які людина грає у конфліктах, на усвідомлення своїх очікувань стосовно до інших, на розвиток вміння ставати на точку зору партнера по спілкуванню чи взаємодії, розуміти її внутрішній світ тощо. На практичних заняттях проводиться також його обговорення, обговорюються особисті техніки саморегуляції психічних станів, виконуються вправи на релаксацію.

Впровадження в навчально-виховний процес підготовки майбутніх психологів активних методів навчання, використання соціально-психологічного тренінгу дозволяє розвинути у студентів деякі професійно-важливі якості, підвищити у них розуміння власних психологічних особливостей, усвідомити стратегію та тактику, які використовуються у професійному спілкуванні практичного психолога, а також стимулювати виникнення стійкої мотивації до самостійного особистісного та професійного зростання.

Важливим джерелом активності людини є прагнення до самореалізації і самовдосконалення. Той, для кого розвиток особистості є цінністю, прагнуть допомогти іншим пізнавати та розкривати себе. Останнє є особливо важливим для психолога.

Його професійне завдання - допомогти людині знайти та розкрити в собі ті сили та можливості, які б дозволили їй творчо реалізуватися конструктивно розв'язувати життєві труднощі. Іншими словами - реалізуючи себе, психолог повинен сприяти розвитку інших. Досягти цієї мети можливо за умови, що сам психолог є особистістю з високим рівнем розвитку, здатністю до саморозвитку, самопізнання та самовдосконалення.

О. Сечейко, м.Київ

ПРОГНОЗУВАННЯ УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА – ПРАКТИКА НА РАННІХ ЕТАПАХ НАВЧАННЯ

Наше сьогодення характеризується труднощами та кризами в усіх сферах життя які призводять у кінцевому рахунку до криз та проблем кожної окремо взятої людини і формують соціальне замовлення на професію психолога, що відображає усвідомлення у суспільстві цінності індивідуальності людини і ставлення до неї як до соціальної та психологічної реальності. Своєю практичною роботою психолог уточнює дане замовлення і створює умови для усвідомлення соціального статусу своєї професії. Потреба у практичних спеціалістах в роботі з людьми гостро відчувається у таких сферах як освіта, охорона здоров'я, виробництво тощо.

Передбачається, що ця потреба з часом буде реалізована шляхом організації Державної психологічної служби, яка забезпечить психологічними послугами усі названі сфери. Тому одне з завдань вищих освітніх закладів - підготувати психологів-практиків, сформувати в них стійку професійну позицію, цілісне розуміння людської особистості.

Проблема підготовки психологів-практиків приваблює останнім часом багатьох науковців різних країн, в тому числі й України. Серед вітчизняних дослідників слід виділити роботи О.Ф.Бондаренка, А.В.Вихруща, В.В.Власенка, С.В.Васильківської П.П. Горностая, Т.В. Говорун, ВІ. Карікаша, В.Г. Панка, Н.І.Пов'якель, В.М. Федорчука, Н.В. Чепелевої, Т.С. Яценко та ін.

У порівнянні з іншими професіями робота психолога-практика є специфічною як своїм предметом — індивідуальністю людини — так і тим, що він і сам завжди виступає у власній професійній діяльності як індивідуальність. У зв'язку з цим виникає низка проблем, пов'язаних з підготовкою практичного психолога і вимогами до нього як до професіонала та особистості.

Проблема професійно-особистісної підготовки практичного психолога включає у себе (О.Бондаренко) чотири взаємопов'язаних аспекти: побудову теоретичної моделі спеціаліста, яка передбачає розробку стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості і діяльності практичного психолога; первинний відбір професійно придатних кандидатів;

розробку змісту навчання і розвитку психологів-практиків; розв'язання проблеми власне професійного самовизначення спеціалістів (проблеми професійної ідентифікації) (О. Бондаренко).

Необхідною складовою прогнозу успішної професійної діяльності майбутнього психолога є профдобрі. Важливість проведення профдобрю абітурієнтів факультету психології сьогодні відмічають дослідники, що займаються питаннями професійної підготовки психологів-практиків (О.Ф. Бондаренко, В.І. Панок, Н.В. Чепелева та ін.). Це пов'язане з тим, що деякі професійно важливі якості неможливо ні розвинути, ні сформувати у процесі навчання (Н.Чепелева), а врахування потенційних можливостей абітурієнта дозволяє створити сприятливі умови для розвитку професійних здібностей.

Вихідним положенням у справі професійного відбору є те, що не кожен спеціаліст із психологічною освітою здатен працювати практичним психологом у школі, закладах охорони здоров'я тощо. Дослідження свідчать, що професійна придатність практикуючого психолога не зводиться тільки до рівня його фахової освіти, і було б грубою помилкою ставити у пряму залежність знання і рівень кваліфікації спеціаліста. Очевидно, що практикуючому психологу необхідні такі індивідуальні та особистісні структури, які забезпечують успішність саме практичної діяльності.

Для здійснення правильного професійного відбору необхідно провести декілька різнопланових вимірювань та спостережень протягом досить тривалого часу. Процедура відбору на спеціальність «практичний психолог», хоч би якою комплексною вона не була, не може здійснюватися одноразово.

Н.В. Чепелева зазначає, що професійний відбір (добір) доцільно проводити у три етапи. Перший етап не є обов'язковим, проте він дуже бажаний. Суть його полягає у здійсненні відбірної профорієнтації (наприклад, проведення гуртків у школі; участь у психологічних семінарах для вчителів, надання постійної допомоги працівникам психологічної служби). Така практика привчає майбутніх абітурієнтів до психології, дає змогу «примірити на себе» професію. Психолог

же, який співпрацює з кандидатом, зможе оцінити його професійні перспективи.

Другий етап — це відбір перед вступом до навчального закладу. Його основна мета -відфільтрувати тих, хто явно не підходить до професії. Бажано також визначити рівень професійної мотивації, рівень інтелекту, окремі здібності.

Третій етап - добір на певну спеціалізацію. Він здійснюється упродовж перших років навчання і полягає не лише у тестуванні студентів, а й у спеціально організованих формах навчання: семінарах, тренінгах, аналізі навчальної діяльності та практики. Це - найважливіша функція психологічної служби ВУЗу та викладацького колективу.

Кожен з цих етапів має свої організаційні та змістовні особливості, на яких слід зупинитися і розглянута їх більш детально. Про необхідність вчасного проведення кваліфікованої профорієнтації старшокласників говорять численні дослідження (Б.О.Федоришин, Т.О.Євдокимова), за результатами яких було встановлено, що більшість із старшокласників та студентів роблять випадковий професійний вибір та скоріш за все не будуть працювати за отриманою професією. Певна частка цих юнаків та дівчат не матиме волі та можливості отримати якусь іншу професійну освіту і тому буде почуватися нереалізованою та нещасливою. Отже, помилковий, неусвідомлений та невідповідний професійний вибір — це марно витрачені кошти та час, розчарування та невдоволеність особистості, тобто і економічні, і особистісні втрати, а інколи навіть загроза психічному здоров'ю через конфлікти в родині та на виробництві.

Другий етап - відбір абітурієнтів пов'язаний з визначенням рівня відповідності людини вимогам професії, діагностикою професійної придатності. Першою складовою профвідбору абітурієнтів є визначення їх психологічної готовності до навчання у вузі.

На момент, закінчення школи випускник повинен бути психологічно готовим до найбільш повної реалізації своїх можливостей у процесі навчання у вузі. Ця психологічна готовність «не означає завершених у своєму формуванні психологічних структур і якостей, вона припускає лише певну

зрілість особистості, що полягає у тому, що абітурієнт має сформовані психологічні утворення і механізми, які забезпечать можливість (психологічну готовність) безперервного процесу росту його особистості зараз і в майбутньому” [Белокрылова]. В поняття психологічної підготовки ми в даному випадку включаємо: 1) теоретичне мислення та вміння орієнтування в різних галузях знання; 2) становлення індивідуальності як результат розвитку та усвідомлення своїх психологічних особливостей, інтересів, здібностей; 3) сформованість на високому рівні психологічних структур пов'язаних з саморегуляцією діяльності та особистості.

Психологічне тестування абітурієнтів при вступі до ВУЗу є досить рідкою процедурою в практиці вищої школи, однак її актуальність та доцільність очевидні. Психологічну готовність до навчання у ВУЗі необхідно визначати за допомогою спеціально розробленого комплексу тестів.

В комплексну психологічну діагностику абітурієнтів слід включити ті напрями вивчення їх особистості, що допоможуть визначенню відповідності їх потенційних можливостей реальних даних обраній професії чи спеціальності, а саме: вивчення схильностей та професійних інтересів, рівня інтелектуального розвитку та індивідуальних особливостей особистості.

Про врахування унікальних індивідуально-психологічних властивостей юної особистості на жаль мова йде далеко не завжди, найчастіше через необізнаність про вплив цих властивостей на профнавчання, адаптацію та ефективність майбутньої професійної діяльності. Відповідність індивідуально-психологічних властивостей вимогам професії до особистості може забезпечити професійну успішність та відчуття задоволення, тому врахування цих особливостей значною мірою дасть змогу запобігти помилок та невдач при виборі професії [Євдокимова, 1999]. Все вищезазначене підтверджує важливість професійного відбору абітурієнтів факультету психології.

Необхідно, щоб методики відбору на спеціальність “практичний психолог” були зорієнтовані на діагностику основних професійно-значущих рис на всіх структурних рівнях

особистості: психосоматичному, психодинамічному та змістовному.

Важливою умовою відбору є психічне здоров'я кандидата. Помічено, що часто психологічними спеціальностями прагнуть оволодіти акцентуовані особи, або люди з помітними особистісними проблемами. Переважна їх більшість малоприсадибна у професійному плані. У практичній роботі вони, як правило, розв'язують свої особистісні проблеми і мало опікуються проблемами клієнта.

З огляду прогнозування успішної професійної адаптації важливою є інформація про особливості психодинамічного рівня абітурієнта. Донедавна у вітчизняній системі навчання та виховання природно обумовлені властивості в структурі особистості вважалися незначущими, бо панував формувальний (а не розвивальний) підхід [Молоканов]. Дані ж диференційної психофізіології переконливо свідчать про те, що задатки та здібності людини — це властивості функціональних систем організму, тобто вони і є природно обумовленими властивостями і кожна особистість має певний унікальний набір цих властивостей. Лише знання та врахування їх забезпечать найбільш повний розвиток та розкриття особистісного потенціалу [Хомская].

Природно обумовлені фактори в структурі особистості мають величезний вплив на процес психічної адаптації, яка значною мірою обумовлює успішність професійного навчання, а також професійної діяльності. Дослідження природних задатків абітурієнтів дає змогу виділити “групи ризику” професійно непридатних кандидатів.

Ми вважаємо, що несприятливими для розвитку професійних здібностей психолога практика є такі задатки: значна інтровертованість, низький рівень психічної активності, низька працездатність та низька стресостійкість. Зазначені особливості сприяють розвитку таких властивостей особистості як висока тривожність, невротизм, ригідність, низький рівень самоконтролю, адаптивності, замкненість та інші риси, що перешкоджають ефективній роботі практичного психолога.

Важливою складовою професійної придатності претендента є інтелект, особливо його вербальний компонент. Досвід свідчить

про те, що практикуючі спеціалісти з показниками інтелекту нижче середнього, як правило, мають багато ускладнень у роботі, особливо консультаційній. Саме інтелект забезпечує ефективний аналіз рис та якостей особистості, дає змогу долати стереотипи (як особистісні, так і професійні), є центральним механізмом розуміння поведінки іншої людини. На особливу увагу заслуговує так званий “соціальний інтелект” практикуючого психолога [Верняєва].

Необхідно відмітити, що дезорганізуючий вплив на інтелектуальну діяльність має тривожність — властивість, що значною мірою генетично детермінована. Так, дослідження показали, що чим вище рівень тривожності студента, тим нижче успішність та показник інтелектуального рівня, повільніше проходить сприйняття та обробка інформації.

Проведені дослідження свідчать, що психолого-педагогічні особливості та умови формування професійно-значущих якостей майбутнього практичного психолога потребують подальшого вивчення. Досліджень, які торкаються цих питань, обмаль, хоча їх вирішення має важливе теоретичне і практичне значення.

Література

1. Арефьев С.Л. Экспериментальное изучение некоторых профессионально важных свойств психолога, - М.: ВИНТИ., 1977. — 23с.
2. Белокрылова Г.М. Профессиональное становление студентов-психологов: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. —М., МГУ, 1998.
3. Дмитренко А.К. Мотиваційні та світоглядні аспекти вибору професії психолога // *Практ. психологія та соціальна робота*, 2002, №4. — С. 31—55.
4. Евдокимова Г.О. Вибір професії - вибір життєвого шляху // *Рідна школа*, 1999, №10, с. 53-54.
5. Федоришин Б.А. Профконсультационная работа со старшеклассниками. - К.: Рад. школа, 1980—180с.

Оксана Сергеевна, м. Київ

ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОСТІ В ПІДГОТОВЦІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

У сучасній вітчизняній психології проблема розвитку суб'єктності фахівця освіти вважається однією із провідних. Термін “суб'єктність” є похідним від терміну “суб'єкт”. Тому доцільним у визначенні теорії розвитку суб'єктності є розкриття понять, в яких розкривається її сутність. До таких понять віднесено “суб'єкт професійного навчання”, “активність суб'єкта — як провідна ознака суб'єктності”, “індивідуальне і соціальне в суб'єкті професійної діяльності”. У Словнику практичного психолога суб'єкт визначається як індивід або група, що є джерелом пізнання й перетворення дійсності та носієм активності.

Вітчизняні психологи, філософи і педагоги вважають, що на відміну від інших наук у психології суб'єкт - не абстрактна категорія, а реальний діяч, тобто людина, яка має певні властивості, що є необхідними для вияву відповідної активності. Структура суб'єкта залежить від змісту активності, яку він реалізує. Тому можна говорити про суб'єкта спілкування, пізнання, діяльності, професійного навчання тощо, які за своєю структурою будуть відрізнятися один від одного.

Ретельніше зупинимось на визначенні суб'єкта професійного навчання.

Саме поняття “навчання” інтерпретується психологами як організація формування знань, умінь та навичок. Отже, стосовно професійного навчання, можна сказати, що це організація формування спеціальних, професійно важливих знань, умінь та навичок майбутнього практичного психолога.

Визначаючи поняття “суб'єкт професійного навчання” як певну структуру, визначимо деякі з його принципових особистісних структурних компонентів.

Нижче пропонуємо схематично представлені, так звані орієнтовні структурні компоненти суб'єкта професійного навчання. Для чіткого визначення їх призначення, компоненти розташовано таким чином, щоб кожен наступний за своїм значенням був логічним продовженням попереднього.

У психології активність, як правило, виступає у співвідношенні з діяльністю, виявляючись як динамічна умова її